

OBSERVAȚII ASUPRA ACȚIUNII CONDUSA DE LUSIUS QUIETUS ÎN ANUL 102 e. n.

de FLORICEL MARINESCU

Comunicarea de față își propune să readucă în discuție problema prezenței unor trupe romane la Sarmizegetusa Regia după sfârșitul primului război dacic al împăratului Traian și, în acest context, unele indicații privitoare la istoria statului dac.

După cum se știe, Dio Cassius subliniază la sfârșitul cărții LXVIII că după acceptarea păcii cerute de Decebal, Traian „lăsă oaste la Sarmizegetusa, punînd strajii și în restul țării”¹. Acum 35 de ani, C. Daicoviciu² s-a ridicat împotriva opiniei — unanime la acea dată — după care Sarmizegetusa la care face aluzie textul antic ar fi capitala lui Decebal, exprimîndu-și convingerea că Dio Cassius se referea la capitala Daciei romane, singura care mai exista la data redactării *Istoriei romane*. Această idee este reluată în *Istoria României*³, ca și în alte lucrări ale acad. C. Daicoviciu și ale lui H. Daicoviciu, ultimul publicînd și un articol pentru argumentarea mai amplă a acestei ipoteze⁴, articol asupra căruia vom stărui puțin. În argumentarea sa, H. Daicoviciu pornește în primul rînd de la traducerea cuvîntului στρατοπεδον folosit de Dio Cassius nu prin oaste — așa cum a procedat T. A. Naum, a cărui traducere o folosește — și cum în genere este utilizat, inclusiv în traducerea din *Izvoare* citată mai sus, ci prin termenul de legiune. De aci argumentarea — valabilă în linii generale — că la Grădiștea Muncelului urmele romane descoperite prin săpături arheologice nu pot fi puse pe seama unei întregi legiuni, ci numai a unui detașament de proporții mai reduse. Legiunea — unitate a cărei prezență la nordul Dunării între cele două războaie dacice se datorește în primul rînd traducerii domniei sale — a fost a IIII-a Flavia Felix, care și-a avut garnizoana pe locul viitoarei capitale a Daciei romane începînd din anul 102 pînă la 118 și nu abia din 106—118, așa cum arătase D. Protase⁵. Continuînd argumentarea pe aceeași linie, opiniază că Decebal nu putea accepta prezența unei întregi legiuni în capitala sa, cu atît mai mult cu cît aceasta „nici măcar nu fusese cucerită în anul 102 e. n.”. Teza aceasta — a necuceririi Sarmizegetusei Regia în cursul conflictului din 102 — este deosebit de subliniată și mai departe, arătînd că deși așezarea de la Fețele Albe fusese distrusă în acest conflict⁶, „nimic, nici o descoperire nu ne îngăduie să presupunem că Sarmizegetusa cu întinsa ei așezare, cu cetatea de refugiu și cu incinta sacră de pe Dealul Grădiștei, ar fi suferit aceeași soartă”. Este reluată astfel

¹ *Izvoare privind istoria României*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1964 p. 691.

² *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 86—87.

³ *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 307—308.

⁴ *Cassius Dio și Sarmizegetusa*, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 111—116.

⁵ *Legiunea IIII Flavia Felix la nordul Dunării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la provincia Dacia*, în *Acta Musei Napocensis*, (= AMN), IV, 1967, p. 47—70.

⁶ Cf. H. Daicoviciu, I. Glodariu, *Considerații asupra cronologiei dacice de la Fețele Albe*, în AMN, 6, 1969, p. 470—472.

și aici opinia acad. C. Daicoviciu privitoare la momentele istorice ale refacerii zidului de incintă al cetății în cauză, opinie însușită și de alți cercetători⁷. Reamintesc că investigațiile arheologice întreprinse la Grădiștea Muncelului au documentat existența a două etape de refacere a zidului : prima etapă a fost pusă în legătură cu obligativitatea distrugerii întăriturilor specificată în tratatul de pace din 102 și cu refacerea incintei de către daci înaintea celui de al doilea război, fapte relate de Dio Cassius ; cea de-a doua etapă de reconstrucție ar corespunde unei refaceri romane posteroare cuceririi cetății în 106 și ea s-a făcut de către detașamentul roman din legiunea IIII Flavia Felix, lăsată cițiva ani aci pentru a supraveghea zona, după ce aceasta fusese total evacuată de către autoritățile romane⁸. Datarea acestei refaceri post 106 s-a făcut pe considerentul că s-au întrebuițat la repararea zidului atât fragmente de coloane din andezit mutilate și alte materiale din sanctuarele distruse, cit și unele cărămizi și monumente anepigrafe sau epigrafe romane, inclusiv blocuri cu siglele LEG IIII FF.⁹

Luind în considerare textul lui Dio Cassius (LXVIII, 9) și interpretind scenele LXXIII și LXXIV (Cihorius) ale Columnei traiane, C. Daicoviciu ajunge la concluzia că în 102, în timp ce grosul armatelor romane comandate de Traian cuceriseră cetatea de la Costești, are loc și „un atac roman dinspre sud-vest”¹⁰ într-o zonă apropiată de capitala dacică, localizind lupta care s-a dat la Cioclovina. De aici se subințelege că această coloană romană — e vorba de cavaleria maură condusă de Lusius Quietus — nu a ajuns pînă sub zidurile Sarmizegetusei.

Cercetările întreprinse la Fețele Albe au demonstrat însă că această așezare civilă a fost distrusă (și apoi refăcută) cu puțin timp înainte de nimicirea ei totală, eveniment petrecut sigur în anul 106, de unde și concluzia — justă — că maurii lui Quietus au ajuns aici în 102 și că lor li se datorește primul nivel de distrugere¹¹.

Ion Glodariu — într-un interesant articol bazat pe o amănunțită cercetare pe teren, efectuată împreună cu H. Daicoviciu — a refăcut traseul urmat prin munți de către cavaleria maură. În esență, după neutralizarea cetății dacice de la Bănița — probabil de alte trupe romane — detașamentul lui Quietus a urmat drumul de plai peste Jigoru Mare-Comărnicele-Muncel ce putea fi străbătut în 2—3 etape de cite o zi, etape marcate și de castrale descoperite. Odată ajunsă pe Muncel, cavaleria romană putea să coboare pe coama Dealului Grădiștii sau pe cea a Fețelor Albe, găsindu-se la disanță egală, circa o oră de marș, atât de așezarea civilă (pe care au distrus-o), cit și de capitala propriu-zisă.

Nu știu de ce, poate dintr-o considerație rău înțeleasă față de memoria acad. C. Daicoviciu, I. Glodariu nu trage concluzia logică ce se impune în urma studiului pe care l-a întreprins și anume aceea că trupele de sub conducerea lui Quietus au atacat și Sarmizegetusa Regia. Este absurd să ne închipuim că acest comandant, deosebit de energic și curajos, admiră de pe înălțimea Muncelului capitala dușmanului, dar în loc să o ia drept spre ea, atacă lateral o așezare, desigur importantă, dar de mina a doua.

Fără îndoială că reușita acțiunii lui Lusius Quietus s-a datorat și faptului că armata dacică în frunte cu Decebal era concentrată în acel moment în zona Blidaru, unde se opunea cu destul succes înaintării armatei romane ; cavaleria maură n-a avut de întimpinat rezistența unor trupe dacice propriu-zise odată ajunsă în zona capitalei și a împrejurimilor, ci cel mult a unor mici detașamente de strajă și — eventual — a unor încercări disperate de apărare din partea populației refugiată aci. Așa își găsește explicație pasajul din Dio Cassius (LXVIII, 8, 3) : „Lusius i-a atacat din altă parte ; el ucise mulți dușmani și prinse de vii un număr și mai mare”.

⁷ De exemplu I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1975, p. 346.

⁸ C. Daicoviciu și colaboratorii, în SCIV, 4, 12, 1953, p. 174 și urm. ; SCIV, 5, 1—2, 1954, p. 148—150.

⁹ Pentru materialele romane descoperite la Grădiștea și locul lor de găsimire în cursul cercetărilor începute în 1950 de colectivul condus de C. Daicoviciu, vezi I. Glodariu, în AMN, II, 1965, p. 119—133. Descoperirile mai vechi sint publicate de M. Macrea în *Sargetia*, II, 1941, p. 127—150.

¹⁰ *Istoria României*, vol. I, p. 307.

¹¹ V. nota 6.

¹² *Itinerarii posibile ale cavaleriei maure în războaiele dacice*, în *In memoriam Constantin Daicoviciu*, p. 131—163.

Că acțiunea lui Quietus se soldează cu distrugerea unor așezări deschise ca și a zonei sacre de la Sarmizegetusa, ni se pare în afară de orice dubiu; dacă au izbutit romanii să ocupe și cetatea propriu-zisă este o problemă la care nu putem da un răspuns cert. Îndiferent de faptul că trupele lui Quietus au pătruns în incintă sau numai o înconjuraseră și se străduiau s-o cucerească, situația politico-militară pe ansamblu nu era diferită esențial. În acest context se poate pune întrebarea de ce a acceptat Traian cererea de pace a lui Decebal și nu a continuat campania, de vreme ce o unitate de a sa stăpinea capitala statului dac, „ilogicitatea“ acestei atitudini fiind unul din argumentele esențiale ale tezei neajungerii trupelor romane pînă la Sarmizegetusa Regia în timpul campaniei din 102. După opinia mea situația se explică perfect judecînd evenimentele în ansamblu. Așa cum s-a subliniat deja de numeroase ori, trupele romane erau obosite după o campanie deosebit de dificilă; ele izbutiseră să pătrundă pînă în inima țării geto-dacice rupînd centura exterioră de apărare și cuceriseră primul obstacol în drumul spre Sarmizegetusa, cetatea de la Costești, dar s-au văzut blocate în fața fortificațiilor din zona Blidarului, unde era masată întreaga armată a statului dac, care, deși suferise pierderi, își păstrase puterea combativă aproape intactă (să nu uităm că, exceptînd marea luptă de la Tapae și de bătăliile din jurul cetăților dacice cucerite, celelalte acțiuni au fost duse de trupe ale unor formațiuni politice confederate sau aliate). Or tocmai imposibilitatea — pentru moment — de a obține decizia pe frontul principal l-a determinat pe Traian să conceapă executarea unei lovituri de diversion cu trupele de cavalerie maură, singurele capabile să trăbată munții pentru a cădea prin spate asupra capitalei dacice. Sigur că, moral, lovitura dată de Quietus a avut o importanță hotărîtoare, dar pe plan militar propriu-zis nu s-a schimbat foarte mult raportul de forțe; maurii au putut să înfrîngă micile detașamente ce li s-au opus în timpul traverșării munților, au putut distruge așezările, măcelări și lua în robie populația civilă, dar erau prea puțini — citeva sute de oameni — pentru a reprezenta o primejdie militară reală pentru armata dacică. Sigur că Decebal putea să-și dirijeze o parte din forțe pentru a respinge pe mauri, eventual chiar să-i nimicească dacă aceștia primeau lupta, dar aceasta însemna să-și slăbească dispozitivul din fața grosului armatei romane, fapt de care sigur că Traian ar fi profitat pentru a încerca să rupă apărarea. Deși balanța se inclinase net în favorarea imperiului, Traian a socotit totuși mai prudent — cunoscînd starea de oboseală a propriilor forțe și valoarea combativă a armatei dacice, ce ar fi luptat cu energia disperării — să accepte propunerea de pace făcută de Decebal. Aceasta cu atît mai mult cu cît, prin condițiile impuse, socotea că-și anihilează practic adversarul, că Dacia lui Decebal devenea un stat clientelar pe deplin supus autorității romane, așa cum fuseseră atitea altele înaintea înglobării lor definitive în imperiu, fără a mai vorbi de teritoriile geto-dacice anexate încă de pe acum provinciilor sud-dunărene. Garanția „loialității“ regelui dac, a supravegherii — nu numai din exterior, ci, în primul rînd, din interior —, a îndeplinirii obligațiilor asumate prin tratatul de pace s-a făcut probabil printr-un grup de ofițeri proveniți din unități ce au luptat în Dacia, care au fost detașați la curtea regelui dac. Că supravegherea nu putea fi exercitată de ostași sau grade inferioare, ci necesita un număr de ofițeri superiori, ni se pare absolut firească din mai multe motive: de la capacitatea de a înțelege și discerne faptele și evenimentele ce se petreceau în regatul dac la putința de a acționa în anumite împrejurări, pînă la problemele de protocol, căci, sigur, în preajma regelui dac nu puteau fi admise decît persoane de rang înalt. Desigur că pe lîngă acești ofițeri au staționat la Sarmizegetusa și unele subunități ce aveau un rol mai mult simbolic sau de gardă de corp pentru cadre; aceștia sînt cei ce vor construi unele edificii, vor pune altare ș.a.m.d., demonstrînd astfel credința românilor într-o ședere îndelungată și în exercitarea unei stăpîniri „de facto“, fără ca ea să fie și „de jure“. Dacă avem în vedere prezența acestor cadre, care reprezentau de fapt armata romană de la nordul Dunării, expresia „το στρατοπεδον“ pentru trupele lăsate la Sarmizegetusa dacică capătă înțeles.

·Nu știu dacă romanii s-au retras în momentul cînd preparativele de întărire a puterii dacice au devenit prea vizibile și cînd conflictul devenise previzibil sau „garnizoana“ a fost nimicită la începutul celui de-al doilea război. Cert este că, după părerea mea, numai așa se pot explica valabil materialele descoperite în cea de-a doua refacere a cetății de la Sarmizegetusa. Căci, dacă s-ar admite refacerea cetății de către romani după nimicirea puterii dacice de un mic detașament lăsat pentru supravegherea zonei, faptul nu putea să se producă decît imediat după conflict și-n

acest caz cum se explică prezența unor piese sculpturale romane și a unor blocuri cu inscripție în emplecton? Este imposibil de admis că, având suficiență piatră la dispoziție, romanii să fi cărat câteva piese dispartate tocmai din Țara Hațegului pentru a le utiliza la construcție, existența lor pe loc neavind nici o justificare dacă nu se admite prezența romană la Grădiștea. În ceea ce privește piesele provenite din incinta sacră, argumentul nefolosirii lor de către daci datorită caracterului lor „sacru“ este nefondat, exemple de utilizare a coloanelor de temple, a altarelor și a altor materiale de acest fel pentru refacerea zidurilor în momente de grea cumpănă este atât de des întâlnită și răspândită pe o arie geografică atât de largă încât socotim că nu e cazul să insistăm asupra acestui aspect. Mai mult, după cunoștința noastră, nicăieri în teritoriile nou cucerite în cursul sec. I e.n. trupele romane nu au refăcut, spre a o utiliza, o fortificație dușmană — cu excepția incintelor orășenești —, ci și-au construit propriul tip de fortificație, castrul. Nu vedem rațiunea pentru care ar fi procedat astfel aici, mai ales în contextul distrugerii generale a tuturor construcțiilor dacice din întreaga zonă a munților Orăștiei și ținându-se seama de simbolul pe care această cetate putea s-o reprezinte.

Evacuarea întregii populații dacice dintr-o arie foarte largă, mult mai vastă decît cei circa 300 kmp ai reședinței dacice, instalarea unei administrații ce supraveghea orice mișcare a populației supuse făceau absolut inutilă prezența unui detașament roman lăsat în munți.

Din cele spuse mai înainte cred că rezultă cu destulă claritate motivele pentru care consider imposibilă datarea celei de-a doua refaceri a incintei de la Sarmizegetusa Regia în anul 106 e.n. și atribuirea ei unor trupe romane „de supravegherea zonei“. Mi se pare evident că această refacere s-a făcut de către daci în preajma reizbucnirii celui de-al doilea conflict, după retragere sau nimicirea detașamentului roman rămas aici în 102, acest detașament fiind „autorul“ vestigiilor romane ce s-au descoperit în zonă. Prezența în capitala statului dac a acestor elemente de supraveghere — desigur și de divizare — și urmele materiale pe care le-au lăsat aici socotesc că sint argumente pentru rejudecarea situației juridice create prin pacea din 102. Decebal a fost nevoit nu numai să-și vadă țara trunchiată și puterea militară mult diminuată, dar devenise o simplă fantoșă — desigur, înconjurată cu fast regal — lipsită de orice putere efectivă. Este firesc ca în aceste condiții un conducător ca Decebal să reacționeze cum a reacționat.

Dacă cea de-a doua refacere a cetății de la Grădiștea s-a petrecut după conflictul din 101—102, se pune întrebarea cînd și ce a determinat prima reparație. Deoarece nici un document istoric nu vorbește de o pătrundere romană pînă aici, se pare că concluzia ce se impune este aceea a unor conflicte „interne“ ale hunii nord-dunărene, fără a se putea face nici o precizare asupra atacatorilor și nici asupra datei, exceptînd mențiunea că evenimentul este foarte puțin probabil să se fi petrecut în timpul domniei lui Decebal, cînd statul dac cunoaște o epocă de înflorire și extindere teritorială.

REMARQUES SUR LA CAMPAGNE DE L'AN 102, CONDUITE PAR LUSIUS QUIETUS

R é s u m é

L'auteur remet en discussion la présence de troupes romaines à Sarmizegetusa Regia dans l'intervalle 102—105, présence mentionnée par Cassius Dion et contestée par Constantin Daicoviciu et Hadrian Daicoviciu. En analysant l'attaque de la cavalerie maure, conduite par Lusius Quietus en 102, l'auteur révèle qui ce fait a mené à la conquête de Sarmizegetusa et a déterminé Decebal d'accepter la paix aux lourdes conditions, imposées par les Romains. Pour que les Daces respectent la paix Trajan a installé à Sarmizegetusa un corps d'officiers, accompagné par des sous-unités de soldats, recrutés parmi les unités participantes à la guerre dacique.

Pendant le laps de temps 102—104 les Romains ont construit à Sarmizegetusa des monuments et édifices qui, démolis par les Daces en 105, serviront partiellement à la seconde réfection de l'enceinte. Cette seconde réfection, d'ailleurs attestée par

ies fouilles archéologiques, n'est pas d'après l'opinion de l'auteur-l'oeuvre d'un détachement de surveillance de la zone après l'an 106, mais de Daces, en 105. L'auteur opine de même que les Romains ne réutilisaient pas des enceintes ennemies conquises, à l'exception des fortifications urbains, et que l'existence des monuments romains avariés dans l'emplecton ne peut se justifier que par la présence des Romains dans ces endroits avant 106. Par rapport à cette constatation s'impose une autre date pour la première réfection de la cité de Grădiștea Muncelului, date antérieure aux conflits avec Trajan, probablement déjà avant la règne de Décébale et aussi une réévaluation de la situation juridique de l'état dace par la paix de l'an 102.